

ELŐSZÓ.

Midőn Muzzeum-egyletünk évkönyveit nyujtom az olvasónak, kötelességemnek tartom értesíteni, minő intézet szól bennök a közönséghez.

Európa sokáig — egész a legujabb időkig — nem ismert minket. No! „szép tőle nem volt, de véték se!“ Tán nem volt semmi közös érdek, mely figyelmét hozzánk és reánk vonhatta volna. Hanem, logika elleni véték volt ám ugy következtetni, hogy mivel *ők* nem ismertek minket, *mi* sem ismerjük magunkat, — népünket és honunkat. Ez a következtetés, ez az előítélet pedig tagadhatatlanul megvolt, nem csak a szorossan ugy nevezett külföldön, de mindjárt a Lajthán tul is. A bizonyítást — mi különben éppen könnyű lenne — mint nem e szük helybe féröt, elengedendi nekem a k. o.

Előítélet, balvélemény, álhiedelem biz a, hogy mi honunkat ne ismertük vagy legalább ismerni ne törekedtünk volna. Egy pillantás tudományos állapotainkra és hazai irodalmunkra legott meggyözhet felöle. Hasítsuk a tudomány mezejét két nagy tagra u. m. a historia és a természettudományira. Az elsőre nézve ki nem tudja, mily becses és gazdag gyűjteményei léteznek és léteztek a historiai — hogy legszélesb értelemben így mondjam — kütfejeknek magánosak és közintézetek könyv- és levéltáraiban? S hogy az adatoknak feldolgozására sem hiányzott sem erő sem figyelem, történelemre vonatkozó könyveink s folyóirataink könyvtárrá növekedett halmaza tanusítja. A természetrajz uradalmában a gyűjteményekre nézve az elébbi rovatban mondattakat ismételhethém. A mi pedig honunk kincsei ismertetését illeti, csak azt jegyzem meg, hogy midőn Köleséri és Fichtel Erdély ásványbeli gazdagságáról és jelességeiről könyveket irtak — Európának alig egy országa mutathatott fel magára vonatkozó ilyenmü munkát és hogy Baumgarten Flora Transilvanicája, melyet honpolgár szerkesztett s szerkesztésére honi kormány és magánosok versenyezve nyujtottak segédkezet, csak néhány évvel fiatalabb a legelső teljes „Flore française“-nél.

Átalában azt a tartományt, mely honismertetés ügyében oly csekély eszközökkel, oly kedvezőtlen helyzetben, oly bámulatos sokat és nagyot tenni bíró Benkö Józséfet mutathat fel, hanyagsággal, maga iránti közönyösséggel vádolni, ingyen rágalom.

De hiányzott igen is nálunk Erdélyben mind e magános törekvéseket élesztő, buzdító, segítő, sikeresítő, bizonyos tekintetben jutalmaztató középponti intézet. E sem azért hiányzott, mintha szükségét eleitől fogva nem éreztük, létesítésére ottan ottan nem törekedtünk, komoly lépéseket nem tettünk volna. Ne kérdjék tőlem: miért nem létesült hát? Erre felelni anynyi volna, mint a politikai sérelmek terére lépni, a hová tolakodnom egyletünk szabályai tiltanak.

De szabad ám a történelmin akár tombolni, s azért, mielőtt a jelen muzeumi-egylet felállításáról szólanék, hadd említsem meg röviden a korábbi törekvéseket.

Csak futólag említve Bod Péternek pusztában elhangzó szavait — „Az Isten vitézkedő anyaszentegyháza“ előszavában — „Igen jó volna tudós emberekből álló Magyar Társaságot a Magyar nyelvnek ékesgetésére mint más nemzetekben vagyon, felállítani“ — Aranka György törekvésein kezdem anynyiszor dugába dült erőlködéseink sorát. Szóval s írásban ismételt buzdításaira általánossá vált a bélátás és meggyőződés arról, hogy a nemzeti mivetődés ügyének egy központi társaság hatás rugója lesz, és az eszme törvényhozási tárgyalásra is érett volt. „Egy erdélyi nyelvmivelő magyar társaságról való rajzolat“ czime alatt nyomtatott kis munkában adá tervét a Rendek elébe Aranka, 1791 elején. Az eszmét elfogadták de a nyelvmivelésnél szélesb alapot jeleltek ki a leendő társulat munkálkodásainak. Bizottságot neveztek ki, hogy a szélesített tervet kidolgozza; munkálatát az országgyűlésén felolvasták, megvitatták, a végtervet megállapították, a társulat számára jövedelem forrásokról gondoskodtak; mindezekről törvény-cikket irtak s a többiekkel együtt megerősítés végett a Felső elébe terjeszték. Kronikai szárazsággal mondom el, hogy Bécsben ezt a törvény-cikket nem erősítették meg.

Nem lehet e mentséget adni egy valóban létezett és működött más társaságnak, melynek az erdélyi történelmi kéziratok kiadása volt a feladata. Magán-társulat vala: tagjává akárki lehete 30 arany lefizetésével s az aláírók száma 78-ig ment. Élt és működött 1803-ig, midőn nyomát veszi a történelem buvára. Hm! részvényes társulatoknak Erdély levegője, ugy látszik, igen havasias. A törvényes megerősítés hiányában a „nyelvmivelő társaság“ létrehozta is megkísérté magán úton — 5 forintos tagokkal — Aranka s birta is vinni, de csak 1810-ig.

A szétszort erőket egyesítő társulat ügye ismét aludt 8 éviglen. Ébredésre a Döbrentey alapította „Erdélyi Muzeum“ szerkesztőségébe gyülekezett barátságos kis társaság nyujta alkalmat. Döbrenteyt felszólíták Székely Mihály és Cserei Miklós hogy készítne előrajzot mimódon kellene az erdélyi magyar nyelvmivelő társaságot felébreszteni? A felszólított kiszélesítve dolgozá ki a tervet. Tudományos társaságot kívánt öt osztályban, melyek tárgyai nyelvtudomány, historia, philosophia, mathesis és természet-tan, lennének. Folyóiratok kiadását, fordításokat s tudományos kérdések jutalom melletti kitűzését is a társulat teendői közé sorozá. Költségeire alpnak 62,000 forintot ohajtott. Az alaprajzot Maros-Vásárhelyt 1818-ban tartott gyűlés vette tárgyalásra s kiadta egy választmánynak észrevételei megtevése végett, mi megesvén, újabb ülésben megvitatták s azt határozzák, hogy terjesztődjék a munkálat a főkormányzó gr. Bánfy György elébe. Következő éven a főkormányzó engedelmébe következében közgyűlést tartottak Kolozsvárt, s az 1791-beli társulat alapján, de az új előrajz formájában, elhatározzák a tudományos társaság összeállítását. Teljesedésbe vételére a kinevezett hivatalnokok: elnök (gr. Teleky Pál), alelnök: (gr. Kemény Miklós), titoknok: (Döbrentey) személyeiben bizottság állott össze az új tagok kinevezésére s más előleges munkálatokra. Amazok neveit éppen itt, a valahára létesült társulat évkönyvei homlokzatán, olvasni nem lesz érdektelen. A kinevezett első tagok: Buczy Emil, Deáki F. Sámuel, Fekete Ferencz, gr. Kornis Mihály (altitoknok), Koros Imre, Méhes Sámuel, Molnós Dávid, Szász Mózes, Szilágyi Ferencz (az idősb), Sylvester György, a tudományos munkálkodásokat gr. Teleky Pálnál megkezdették. A tőke is gyarapodni kezdett; az 1791-diki társulattól 30,000 v. forint maradt papiroson; új aláírásokkal egy hó alatt 8,700 frt alaptőke s évenként fizetendő 584 frt gyűlt össze. A legszebb remény biztatott, midőn a derült eget egyszerre fergeteg fellegei lepék bé. Az udvari (erdélyi) kanczellária a társaság gyűléseit bétiltá, „mig ő Felsőge az elébe terjesztett tervre választ fog adni.“ A válasz soha se jött meg s a nyakára vetett hurok megfojtá a társulatot. Álom helyett halál.

Új teremtménynek kelle hát létre jöni függetlenül az elsőbb intézményektől.

Czélja, megindulása is egészen más volt. Ugy is kellett, hiszen 1837-ben, midőn az új intézmény legelsőben jöve szóba, már állott Pesten a „magyar tudós társaság“ s Erdélyben ehhez hasonlót emlegetni elszakadkodási bűn vádját keltette volna. Egy akadémia — teljes értelmében vevén e szót — az egész magyarságnak elég, mint elég a francziának, spanyolnak s másnak; de muzeuma miért ne legyen Al- és Felföldnek, Bánátnak, Kassának, Debreczennek? S miért ne? sőt hogy ne? a természet által anynyira egészszé kerekített Erdélynek!

Gr. Kemény József ajánlá fel először a felállítandó Muzeum alapjának historiai, könyvekben s kéziratokban gazdag, gyűjteményét. 1840-ben gr. Kemény Sámuel követi rokona példáját. Hivatalos helyen, Küküllő megye gyűlésén olvasák fel 1841-ben az alapító grófok, ajánlatát, melyhez ez úttal a gr. Gyulai Lajosé is csatlakozott ásványgyűjteményével. A három ajánlat az ország rögtön békövetkezett gyűlése elébe kerüle, mely az eszmét lelkesen felkarolván tárgyalására más nemzeti s hazai javasolt intézetekével kapcsolatban központi bizottságot nevezett ki. Az új terv Arankája N. A. Kovács István lön, mint a ki „Az Erdélyi Muzeum“ című munkájában az egész tárgyat sok oldalról alaposan megvitatta. A bizottság azonban folyvást munkálkodott, s az ajánlatok száma szaporodott. Megkell említnünk nevezetesen a gr. Eszterházi-féle érem-és a Baternay-féle ásvány gyűjteményt, a gr. Dégenfeld-féle könyvtárt és hadimélnök őrnagy Góró Lajos könyv érem és ásvány-gyűjteményét. A magyar orvosok és természetvizsgálók 1844-ben Kolozsvárt tartott gyűlése alkalmával tetemesen szaporodott az ajánlatok száma, kivált természetiekben.

Az országgyűlésen a Muzeum tárgyában alkotott törvényezikk azt tartá, hogy neve „Muzeum Ferdinandeum“ legyen; helye a kolozsvári piacon levő, ugynevezett Bánfy ház, melynek megvásárlására 100,000 forintot, magyar és székely nemes birtokokra rovandót határoztak; felállítására s fenntartására, az önkéntes alapítványok, kamataik s a ház jövedelme szolgálván. Igazgatására 9 tagból álló választmányt tervelték s neveztek ki, s végpontban ki köték, hogy Erdélyben nyomtatott minden könyvből egy egy példányt tartozzék a muzeumhoz bészolgáltatni a kiadó.

A törvényezikket is felterjeszték a kellő helyre 1843, jan. 13-dikán; s eredménye a mi a többinek: félretétel s az ügy, a szent ügy elakasztása. Miért is terjesztették éppen „tizenharmadikán“ fel?

No de eljött a 13-nál nehezebb 48 és az ezt követő súlyos napok, melyekben még csendesesen aludni sem hagyták a — bizony nem anyai ápolásból — lefektetettet. A leendő muzeumba szánt gyűjtemények vandalus kezekben mentek át: némelyikök tetemes romlással s kipotolhatlan veszteséggel. Egy magas polczon álló férjfiu nem régiben a volt kormány dicséretére tartott beszédében tán csak nem ezt értette „civilizálásunk“ alatt!? Nem tudom, de érthetjük ám tudományos, központi intézetünk küzdelmeit és sorsát Virgilius verseiben:

Háromszor fellökte magát s könyökére vetette,
Háromszor lerogyott ágyára —

Hanem meg vagyon az is írva, hogy „amaz, a ki én utánam jön, nálamnál erősebb.“ — Az erős férjfiu neve az emberek közt: gr. Mikó Imre, s érdemczimjei közt legkisebb az, hogy „nagy méltóságu.“ Ez az erős férjfiu, egyszersmind jó és eszes is. Elsőben nyugalmas ágyat vetett a romok közt alvónak, hol csendesesen s bátorságban nyughassék, míg a feleszmélés órája üt s aztán orvosok után látott kiknek segítségével az ébredést eszközölje. Vagy hiszen nem rejtvényt, hanem historiai magyarázatot irok. Megmondom hát szárazon, hogy gr. Mikó Imre a Muzeum számára gyűlt kincsek letételére, addig is míg az intézet sorsa eldőlné, egy szép kertet és benne szép házat ajándékozott, az ajánlatok legnevezetesebb és kipotolhatlanabb czikkjét, a gr. Kemény József-féle gyűjteményt, már már bujdosó útaból megtéríté és — most kellett ám egyesített erély és diplomatiai finomság — megvivá a diadalom koszoruzta harcztot az centralizálás, germanizá-

lás és bureaucratia háromfejű sárkányával. Küzdelmét azzal a tüzzel folytatta, a melyet csak hazafiúi buzgalom bír éleszteni, azzal az ernyedetlen kitartással, milyenre csak a legnemesebb ambitio edzeni. Minden alkalmat megragadott, minden helyet hadi positionak használt fel: Kolozsvárról Szebenbe, Szebenből Kolozsvárra, innen Bécsbe és vissza repült. Fegyver nem riasztotta vissza, folytonos ellentállás nem lankasztotta, buvócska nem zavarta meg terveiben, csel nem ejtette törbe a küzdőt. Végre siker koronázá a hon áldásától kísért lépteit s 1859-ben a muzeum-egylet alapszabályai kormány s felség által megerősítve leérkezének Kolozsvárra.

Nem nagyítottam egy mákszemnyit; de igen is akartam elevenen képzeltetni, minő küzdelemmel kellett egy magát civilizálónak hirdető kormánytól kicsikarni azt az engedélyt, hogy 2,000 ember, magán egyén, saját pénzével, önkéntes áldozatával egy tudományos, avvagy, csak honismertető közintézetet alapítson. Et haec olim meminisse juvabit.

Az alapszabályok nyomán mikép alakult az egylet, a mindjárt következő jegyzőkönyvből értesülhet az olvasó. Minthogy pedig „Évkönyveink“ az egyleti választmány tudományos ülései eredménye, magyarázat gyanánt béigtatom az alapszabályok ide vonatkozó cikkét, melylyel aztán bé is végeztem értesítői tisztem teljesítését.

I. Fejezet 6. §. a) „Azon választmányi üléseken kívül, melyekben a Muzeum anyagi ügyei intéztetnek, tartatni fognak olyan választmányi ülések is, melyeknek tárgyai lesznek főleg a honismeretre vonatkozó tudományokbeli értekezletek és felolvasások.“

Miképp lön eddigelő teljesítve az itt kitűzött feladat, a szerény kötet fogja tudatni a k. olvasóval, kinek részvétébe s figyelmébe ajánlja Muzeumunk tudományos ügyeit

Kolozsvárt, october 1-én, 1861.

BRASSAI SÁMUEL,

m. h. i.